

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БЕЗРОБІТНИХ НА ВИРОБНИЦТВІ

Стаття розкриває зміст та підходи до формування принципів професійного навчання безробітних з урахуванням особливостей організації навчального процесу на виробництві та специфіки слухачів – дорослих людей, які мають певні освітні, професійні та психологічні проблеми щодо самореалізації та самовдосконалення в умовах сучасного ринку праці. Визначено, що індивідуалізація як принцип навчання є ключовою характеристикою навчання безробітних.

Постановка проблеми. Розвиток професійного навчання безробітних на виробництві залежить від якості і результативності навчального процесу. Останні зумовлені досвідом і закономірностями, відображеними в принципах. Принципи є основою будь-якої освітньої системи і являють собою знання про сутність, зміст, структуру навчального процесу, його закони і закономірності, виражені у вигляді норм діяльності та рекомендацій щодо їх практичного застосування. Усі принципи взаємопов'язані і утворюють систему, для якої характерним є наявність специфічних рис, не властивих жодному з її елементів, а також здатність цілісно відображати навчальний процес, створювати умови для його удосконалення, незалежно від змін окремих компонентів. Основою для формулювання принципів є теоретичні знання – система науково обґрунтованих та перевічених практикою законів. Один принцип може формуватися на декількох законах, тоді як один закон може стати основою для декількох принципів [1: 34-35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне навчання безробітних на виробництві являє собою комплексну педагогічну проблему, розв'язання якої потребує ґрунтовного аналізу дидактичних принципів з метою виявлення їх впливу на якість і результати навчального процесу. У зв'язку з цим зростає вагомість наукових досліджень, спрямованих на виявлення особливостей освіти дорослих, врахування соціально-психологічних характеристик цієї категорії слухачів, пошук ефективних способів розвитку їх особистісного потенціалу, в тому числі шляхом реалізації у навчальному процесі андрагогічного, діяльнісного і компетентнісного підходів. Провідне місце в розробленні принципів навчання дорослих належить американському вченому М. Ноулзу, концептуальні ідеї і підходи якого успішно розвинуті в наукових працях українських учених Н. М. Бідюк, Л. А. Гаєвської, Л. М. Капченка, Л. Б. Лук'янової, Н. Г. Протасової, Н. В. Савченко, Л. Є. Сігаєвої.

Метою даної статті є визначення принципів професійного навчання безробітних на виробництві та обґрунтування особливостей їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Професійне навчання безробітних на виробництві являє собою педагогічну систему, що постійно змінюється та вдосконалюється з урахуванням потреб сучасного виробництва, вимог роботодавців до професійної компетентності працівників та наукових досягнень в галузі освіти дорослих. Враховуючи зазначене, принципи варто розглядати як сукупність загальнометодологічних, спільних для усіх освітніх систем, спеціальних, що відображають специфіку навчальної діяльності в умовах конкретного робочого місця та андрагогічних, спрямованих на задоволення освітніх потреб дорослих слухачів. На думку вчених, андрагогічні принципи не заперечують педагогічних. Основна їх відмінність полягає в тому, що останні визначають параметри діяльності слухачів на відміну від педагогічних, які регламентують діяльність викладача. Такий підхід до формування принципів має забезпечити подолання суперечності між традиційним підходом до навчання безробітних та необхідністю врахування в навчальному процесі їх потреб і особливостей як суб'єктів навчання, основними характеристиками яких є: а) усвідомлення себе самостійними особистостями; б) наявність соціального і професійного досвіду; в) підвищені вимоги до результатів навчального процесу; г) переживання психологічних труднощів, зумовлених ситуацією безробіття та втратою навичок навчальної діяльності. Крім цього з'являється можливість створити організаційні та психолого-педагогічні умови, спрямовані на задоволення вимог суспільства, роботодавців і особистості щодо підвищення конкурентоспроможності [2: 109].

Стосовно загальнометодологічних принципів, то більшість науковців погоджуються з відсутністю цілковитого збігу щодо їх кількості та змісту. Відтак, їх відбір здійснювався за критерієм специфіки організації навчальної діяльності безробітних. З урахуванням зазначеного нами були обрані такі основні принципи, як: *принцип соціально-економічної детермінованості, системності й послідовності, неперервності, науковості, наступності, комплексності.* Так, *принцип соціально-економічної детермінованості* дозволяє врахувати вимоги суспільства до компетентності майбутніх працівників, їх професійно-важливих і особистісних якостей. Водночас він визначає цільову, змістовну й організаційну складові навчального процесу. *Принцип системності й послідовності* передбачає можливість: а) планування та реалізації навчального процесу на основі випереджувального підходу, згідно з яким професійно-практичний

підготовці має передувати професійно-теоретична; б) забезпечення послідовності в структуруванні і викладанні змісту навчання на основі єдності цілей, змісту, форм і методів навчання; в) створення умови для освоєння прийомів, способів і видів робіт як цілісної системи взаємопов'язаних знань і умінь; г) формування та закріплення знань і умінь безпосередньо на робочому місці; д) контролю та оцінювання результатів навчання з урахуванням вимог роботодавців та особистості. *Принцип неперервності* забезпечує включення слухачів у систему неперервної освіти на основі об'єднання індивідуальних і соціальних аспектів їх діяльності, формування готовності до послідовного ускладнення знань і умінь як запоруки професійної самореалізації. *Принцип науковості* сприяє впровадженню у навчальний процес педагогічних новацій, спрямованих на оновлення змісту навчання, включення в навчальні програми інформації про досягнення науки і техніки в галузі професійної діяльності, а також вимог виробництва до професійної компетентності працівника. *Принцип наступності* впливає на усі складові навчального процесу, корелює з андрагогічними принципами і передбачає врахування професійного, соціального, освітнього й навчального досвіду слухача. Реалізація *принципу комплексності* пов'язується з комплексним підходом до розвитку особистості на основі створення відповідних умов навчання.

До спеціальних принципів, що відображають специфіку навчальної діяльності в умовах конкретного робочого місця нами віднесено: *принцип взаємозв'язку теорії і практики, соціально-професійної мобільності, створення оптимальних умов навчального процесу, прогностичності, інтегративності, стандартизації, плюралізму, демократизації, випереджувального, компетентнісного та модульного підходів*. Реалізація *принципу взаємозв'язку теорії і практики* дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними вміннями й навичками, закріпити їх на конкретному робочому місці. Для цього зміст навчання має формуватися на модульно-компетентнісній основі та забезпечувати інтеграцію знань і умінь, а теоретичні знання мають носити прикладний і випереджувальний характер та перевірятися безпосередньо на робочому місці. *Принцип соціально-професійної мобільності* передбачає формування у слухачів готовності освоювати операції, способи і прийоми виконання робіт, опановувати сучасні технології і засоби виробництва, розширювати і оновлювати професійні знання як в межах основної, так і суміжних професій (спеціальностей); активізувати власні можливості щодо формування компетенцій, необхідних для самоосвіти, адаптації до умов виробництва та презентації себе роботодавцю в якості потенційного працівника. *Принцип створення оптимальних умов навчального процесу* вимагає таких організаційних та психолого-педагогічних умов, які б дозволили забезпечити належну якість навчання та врахувати потреби усіх учасників навчального процесу. *Принцип прогностичності* передбачає формування в процесі навчання готовності слухачів до самовдосконалення і підвищення конкурентоспроможності шляхом планування та розвитку професійної кар'єри. *Принцип інтегративності* полягає в синтезі нових підходів до формування змісту навчання, насиченні навчальних програм інформацією про досягнення науково-технічного прогресу, використання в навчальному процесі інформаційно-телекомунікаційних технологій, забезпечення зв'язку між якістю професійної підготовки та зайнятістю [3: 344]. Реалізація даного принципу також потребує об'єднання в єдиний процес професійної орієнтації (переорієнтації), психологічного супроводу (підтримки і допомоги) та навчання. *Принцип стандартизації* вимагає, щоб зміст навчання був приведений у відповідність до вимог професійних стандартів. Це дозволить врахувати міжнародні вимоги до кваліфікації працівника; упорядкувати нормативно-правову базу; створити умови для неперервної освіти на основі розширення профілю професійної діяльності. *Принцип демократизації* передбачає співпрацю центрів зайнятості з роботодавцями щодо розширення спектру освітніх послуг, розроблення індивідуальної програми, впровадження гнучких технологій та ефективного контролю за якістю навчання. *Принцип плюралізації* пов'язується з впровадженням прозорої системи критеріїв і показників здатності підприємств навчати безробітних, зокрема, шляхом забезпечення оптимальних видів і форм навчання, включення до навчальних програм соціально-економічного, правового, психологічного блоків, а також спеціальних блоків, визначених роботодавцем. *Принцип випереджувального підходу* потребує формування в слухачів готовності випереджувати потребу в нових знаннях за рахунок власної пізнавальної діяльності. Впровадження даного підходу дозволяє уникнути складних проблем, пов'язаних із відсутністю компетенцій, необхідних для працевлаштування. *Принцип модульного підходу* дозволяє структурувати і відбирати зміст з урахуванням вимог робочого місця до кваліфікації працівника, оперативно вносити зміни і доповнення, пов'язані зі змінами в галузі виробництва та індивідуальними потребами слухача, і таким чином досягати комплексної дидактичної мети. *Принцип компетентнісного підходу* полягає в тому, що для навчання безробітних необхідно розробити перелік компетенцій, який включатиме як вимоги професійного стандарту, розробленого на компетентнісній основі, так і посадової інструкції конкретного робочого місця.

Використання в навчальному процесі андрагогічних принципів дозволяє досягти цілей у професійній, соціальній і особистісній самореалізації дорослої людини, забезпечити індивідуальний підхід до кожного слухача, врахувати їх специфіку та використати в навчальному процесі відповідні технології навчання. Зміст андрагогічних принципів, сформульованих М. Ноулзом [4] і доповнених С. Змейовим [5] полягає в

наступному: самостійна діяльність слухачів є основним видом навчальної роботи; планування, реалізація й оцінювання процесу навчання здійснюється у тісній взаємодії викладача і слухача; досвід слухачів є одним із джерел їх навчання; навчальний процес передбачає розроблення індивідуальної програми, що має враховувати досвід, рівень підготовки, психофізіологічні й когнітивні особливості слухача, його професійні й освітні потреби і вимоги роботодавця; формування змісту, вибір форм, методів, засобів навчання та оцінювання результатів має здійснюватися відповідно до визначених цілей; навчання має бути контекстним; набуті знання, уміння, якості та компетенції мають бути якнайшвидше застосовані в практичній діяльності; слухач має право на певну незалежність; розвиток його освітніх потреб та оцінювання результатів навчальної діяльності має здійснюватися через виявлення реального ступеню засвоєння того мінімуму навчального матеріалу, без якого неможливо досягти поставленої мети. Враховуючи зазначене до основних андрагогічних принципів професійного навчання безробітних на виробництві нами віднесено *принципи: спільної діяльності, диференціації змісту, форм і методів навчання, врахування досвіду, актуалізації результатів навчання, контекстності, елективності, розвитку освітніх потреб, індивідуалізації навчання, пріоритетності самостійного навчання*. Так, *принцип спільної діяльності* полягає в залученні слухачів як суб'єктів навчання до планування, реалізації та оцінювання навчального процесу. Такий підхід дозволить останнім оволодіти необхідними компетенціями та знайти своє місце в системі виробничих відносин. Для цього викладач / інструктор виробничого навчання мають взяти на себе роль консультантів і організаторів навчального процесу, готових забезпечити взаємодію усіх компонентів процесу навчання з метою виконання індивідуальної програми, допомогти слухачу спланувати свою навчальну діяльність та усвідомити, які саме вимоги висуває до нього роботодавець, навчити самостійно оцінювати результати навчання, вносити корективи в навчальний процес, наблизити його до реальних умов професійної діяльності. Так, на етапі планування викладач / інструктор разом із слухачем мають визначити цілі та кінцеві результати навчання з урахуванням досвіду, індивідуальних освітніх потреб слухача, переліку необхідних компетенцій, сформулювати завдання, поетапність виконання яких сприятиме їх розв'язанню. *Принцип диференціації змісту, форм і методів навчання* передбачає вибір останніх з урахуванням індивідуальних освітніх потреб слухача щодо отримання саме тих знань, яких йому не вистачає, а також визначених цілей. Для цього в індивідуальній програмі мають бути враховані як знання і досвід слухача, так визначені організаційні форми і методи, які дозволять освоїти зміст навчання в повному обсязі. *Принцип урахування досвіду* визначає, що останній є джерелом навчання слухача. На думку вчених, досвід як результат розвитку особистості виступає її найважливішим структурним компонентом, складним утворенням, що інтегрує в собі об'єктивне протікання процесу навчання й суб'єктивне його осмислення. Враховуючи зазначене навчальна діяльність має будуватися на основі врахування професійного і соціального досвіду дорослої людини, її здатності оцінити власні можливості щодо навчання. Однак, у разі, якщо нові знання не пов'язані з попередньою професійною діяльністю, то оптимальними для розвитку мотивації є навчання, організоване у формі взаємодії, коли слухач засвоює досвід викладача / інструктора виробничого навчання. Такий підхід дозволяє подолати обмеженість індивідуального досвіду. Для безробітних врахування їх досвіду в процесі навчання дозволяє: а) реалізувати здобуті раніше компетенції; б) підсилити дію механізмів регуляції навчальної діяльності на основі формування ціннісних орієнтацій за новою професією та усвідомлення цінності здобутих раніше знань для подальшого професійного розвитку та самореалізації. Від викладача / інструктора даний принцип вимагає вміння діагностувати обсяг і характер досвіду безробітного та забезпечити його ефективне використання в навчальному процесі. Найбільшого ефекту щодо врахування досвіду безробітних можливо досягти під час перепідготовки за суміжними, спорідненими професіями, підвищення кваліфікації, в тому числі стажування. У цьому випадку досвід стає основою навчання, об'єктом систематизації знань й умінь слухача у визначеній галузі професійної діяльності. Крім цього, якщо галузь, в якій слухач набуває нові знання і уміння, певною мірою співпадає з попередньою професійною діяльністю, стає можливим використання технологій освіти дорослих. Такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли людину, яка має досвід, здобутий в процесі життєдіяльності навчають за тими ж програмами і методиками, як початківця [6: 31]. *Принцип актуалізації результатів навчання* є системоутворюючим у професійному навчанні безробітних, передбачає оперативне застосування набутих знань, умінь, навичок, якостей у практичній діяльності і пов'язується з оцінюванням навчального процесу за результатами працевлаштування випускників, їх закріплення на робочих місцях. Безробітні в силу певних економічних, психологічних, сімейних тощо обставин не можуть навчатися без результату. Навчання для них – це добровільний і свідомий вибір, зумовлений вітальними потребами, а навчальна діяльність є одним із засобів зміни соціального статусу. Формування мотивації щодо досягнення мети навчання має розпочинатися на етапі професійної переорієнтації і продовжуватися впродовж усього періоду навчання шляхом: а) приведення форм, методів, засобів у відповідність до цілей і змісту навчання; б) оснащення робочого (навчального) місця відповідно до чинних вимог щодо матеріально-технічного і технологічного забезпечення. При цьому викладачі / інструктори виробничого

навчання мають бути не тільки професіоналами в предметній галузі, але й володіти технологіями навчання дорослих, вміти спілкуватися зі слухачами, розкривати здібності останніх та активізувати їх з метою досягнення заявлених результатів. *Принцип контекстності навчання* вимагає, щоб у навчальному процесі були враховані життєво важливі для слухача цілі, в тому числі пов'язані з виконанням ним соціальних ролей та самовдосконаленням як особистості. Відтак, навчальний процес має будуватися з урахуванням професійної діяльності, а також просторових, часових, побутових умов слухача. *Принцип елективності навчання* є доцільним у разі навчання за індивідуальними навчальними програмами і передбачає надання певної незалежності під час вибору цілей, змісту, форм, методів, засобів, місця навчання й оцінювання результатів. *Принцип розвитку освітніх потреб* передбачає, що оцінювання результатів навчання здійснюється в тому числі самими слухачами шляхом виявлення реального рівня засвоєння навчального матеріалу. При цьому основною вимогою його реалізації є засвоєння змісту у повному обсязі [5]. *Принцип індивідуалізації навчання* дозволяє: а) врахувати індивідуальні особливості слухача; б) інтенсифікувати навчальний процес, забезпечивши при цьому необхідну якість навчання; в) створити сприятливі умови для навчальної діяльності; г) розробити індивідуальну навчальну програму. *Принцип пріоритетності самостійного навчання* є обов'язковим в навчанні за індивідуальною формою і дозволяє слухачу відчувати себе самокерованою особистістю, яка здатна самостійно обирати стратегію навчальної діяльності. Особистісно-орієнтований підхід у навчанні безробітних передбачає стимулювання їх самоосвіти з боку викладачів / інструкторів виробничого навчання. Однак, слухач немає бути ізольований і навчатися сам по собі. Навпаки, завдяки індивідуальній програмі, він має можливість змінювати параметри навчального процесу. При цьому питання, пов'язані з послідовністю засвоєння прийомів, методів, способів виконання трудових операцій, мають залишатися за інструктором, який разом з викладачем несуть відповідальність за доцільність обраних форм, методів, засобів самоосвіти, оцінювання й контролю навчального процесу.

Висновки. 1. Принципи професійного навчання безробітних на виробництві не можуть бути виведені з якогось конкретного закону чи закономірності, але визначені системою ідей, цілей, завдань, функцій, основними положеннями концепцій неперервної освіти та освіти дорослих, специфікою безробітних як суб'єктів навчання та особливостями організації навчального процесу. Водночас комплексне використання системи загальнометодологічних, спеціальних та андрагогічних принципів дозволяють врахувати такі чинники, як: зростання вимог до якості підготовки кадрів, зумовлених поширенням глобалізаційних процесів, швидким старінням знань, неперервним розширенням видів професійної діяльності у зв'язку з появою нових і укрупнених професій, змін у змісті й характері праці тощо.

2. Індивідуалізація як принцип навчання є ключовою характеристикою навчальної діяльності безробітних. У зв'язку з цим актуальним питанням є створення умов, за яких слухач зможе отримувати індивідуальні консультації впродовж усього терміну навчання. Це не тільки сприятиме подоланню психологічних бар'єрів, але й налагодженню взаємодії між викладачем / інструктором та слухачем щодо отримання об'єктивної інформації про рівень знань, а також здійснення необхідних коригувальних заходів з метою усунення виявлених недоліків [7: 22].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Протасова Н. Г. Теоретичні основи навчання державних службовців у системі підготовки та підвищення кваліфікації : [навч. метод. посіб.] / Н. Г. Протасова. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 160 с.
2. Скульська В. Є. Організація професійного навчання безробітних у професійно-технічних навчальних закладах : [навч.-метод. посібник] / В. Є. Скульська. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – 126 с.
3. Бідюк Н. М. Професійне навчання безробітних у США : теорія і практика : [монографія] / Н. М. Бідюк ; [за ред. Н. Г. Нічкало]. – Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. – 542 с.
4. Knowles M. S. The making of an adult educator : [an autobiographical journey] / M. S. Knowles. – San-Francisco : Jossey-Bass, 1989. – 211 p.
5. Змеев С. И. Андрагогика. Основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
6. Змеев С. И. Технология обучения взрослых : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений] / С. И. Змеев. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 31 с.
7. Вакуленко О. О. Методичні рекомендації щодо здійснення контролю за професійним навчанням безробітних / О. О. Вакуленко, В. Є. Скульська. – К. : Видавництво ІПК ДСЗУ, 2003. – 17 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Protasova N. G. Teoretychni osnovy navchannia derzhavnykh sluzhbovtiv u systemi pidgotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii : [navch.-metod. posib.] [Theoretical Bases of State Officials Teaching in the System of Preparation and Advanced Training] / N. G. Protasova. – K. : Vyd-vo UADU, 2000. – 160 s.
2. Skul's'ka V. E. Organizatsiia profesiinogo navchannia bezrobitnykh u profesiino- tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh [The Organization of the Unemployed Professional Training in the Vocational Educational Establishments] : [navch.-metod. posib.] / V. E. Skul's'ka. – K. : IPK DSZU, 2012. – 126 s.

3. Bidiuk N. M. Profesiine navchannia u SHHA : teoriia i praktyka [The Professional Education in the USA : Theory and Practice] : [monografiia] / N. M. Bidiuk ; [za red. N. G. Nychkalo]. – KHmTSNTEI, 2009. – 542 s.
4. Knowles M. S. The making of an adult educator : [an autobiographical journey] / M. S. Knowles. – San-Francisco : Jossey-Bass, 1989. – 211 p.
5. Zmeev S. I. Andragogika. Osnovy teorii, istorii i tekhnologii obuchenii vzroslykh [Andragogy. Fundamentals of Theory, History and Technologies of Adults' Teaching] / S. I. Zmeev. – M. : PER SE, 2007. – 272 s.
6. Zmeev S. I. Tekhnologiya obuchenii vzroslykh [The Technology of Adults' Teaching] : [ucheb. posobie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenii] / S. I. Zmeev. – M. : Izdatel'skii tsentr "Akademiia", 2002. – 31 S.
7. Vakulenko O. O. Metodichni rekomendatsii shchodo zdiisnennia kontroliu za profesiinym navchanniam bezrobitnykh [Methodical Recommendations on the Unemployed Professional Teaching Control] / O. o. Vakulenko, V. E. Skul's'ka. – K. : Vydavnytstvo IPK DSZHU, 2003. – 17 s.

Матеріал надійшов до редакції 23.05. 2013 р.

Скульская В. Е. Принципы профессионального обучения безработных на производстве.

Статья раскрывает содержание и подходы к формированию принципов профессионального обучения безработных с учетом особенностей организации учебного процесса на производстве и специфики слушателей – взрослых людей, имеющих определенные образовательные, профессиональные и психологические проблемы, влияющие на процесс самореализации и самосовершенствования в условиях современного рынка труда. Определено, что индивидуализация является ключевой характеристикой обучения безработных.

Skul's'ka V. E. Principles of the Unemployed Professional Teaching in the Production.

The article reveals the content and approaches to the formation of the principles of vocational training for the unemployed with the features of the educational process in the production and the specific audience – adults who have certain educational, professional and psychological issues that impact on the process of the self-realization and self-improvement in the modern labour market. It is determined that individualization is the key characteristic of the unemployed teaching.